

De hemel van Heivisj

Benny Lindelauf, 2010

Lestips door Lieke van Duin & Jos van Hest

- Boek
- Leeftijd en (voor-)lezen
- Voor wie verder wil lezen
- Groepsgesprek over het boek
- Praten
- Doen
- Links

Boek

De hemel van Heivisj van **Benny Lindelauf** (Querido, 2010) is een spannende, complexe Limburgse familiechroniek waar het leven vanaf spat. Het verhaal - in vijf delen - wordt verteld vanuit Fing, die aan het begin van het boek, in 1938, twaalf is en aan het eind zeventien. Het boek is gesitueerd in en bij het stadje Sittard en is het vervolg op het boek *Negen Open Armen* (Querido, 2004) dat in 1937 speelt. *De hemel van Heivisj* is ook los daarvan te lezen.

Fing heeft vier oudere broers en twee jongere zusjes. De jongens worden als collectief beschreven, de zusjes Muulke en Jes krijgen meer individualiteit, al ervaren de drie meisjes zichzelf ook wel als een *zussenmachine*. Ze wonen buiten de stad in een groot, bouwvallig huis dat sinds de meisjes het met hun armen opmaten *Negen Open Armen* heet. Raadsels en geheimen omgeven het huis en vanuit de kelder klinken enge geluiden.

Het gezin wordt bestierd door oma Mei, moeder van *de Mam*, die na de geboorte van Jes is overleden. *De Pap* loopt steevast met zijn hoofd in de wolken, waardoor hij het arme gezin van de ene ramp in de andere stort, maar hij is ook een zachtaardige optimist, altijd op zoek naar wat hij noemt *het tegendeel van zorgen*. Sinds kort heeft hij zich op het sigarenmaken toegelegd en dit lijkt met vallen en opstaan te lukken.

Het verhaal begint als Fing bij het hoofd van de nonnenschool wordt geroepen. Of ze lerares wil worden. Ze wil dolgraag, maar oma Mei is te trots om haar te laten doorleren met 'steun' en zoekt werk voor haar. Zo komt ze terecht bij de rijke *Sigarenkeizer* die haar inhuurt als gezelschapsmeisje voor Liesl, een nichtje van zijn Duitse vrouw, *de Pruusin*. Liesl is lastig en onberekenbaar; ze chanteert Fing en wil liever vriendin zijn met Fings zusjes. Later blijkt ze zwaar getraumatiseerd te zijn door wat ze als joods kind in de Kristallnacht in Duitsland heeft meegemaakt.

Pas op de helft van het boek wordt het menens met de oorlog: *Toen het uiteindelijk oorlog werd, was het alsof de tijd aan een slap touw had vastgezet en nu met een gonzende ruk strakgetrokken werd*. Om een ongelukkig misverstand worden de vier broers en *de Pap* opgepakt en naar Duitsland afgevoerd. Contact is er weinig. Liesl moet onderduiken. Fing krijgt verkering met Filip, die bij de Jeugdstorm zit. Zus Muulke is daar woedend over: *Je loopt mee met die Zwartjasjongen en op een dag kom je erachter dat je een Zwartjasmeisje bent geworden*. De *Judde* van Sittard, inclusief *de Pruusin*, worden op transport gesteld, waarbij ook Jes bijna wordt meegenomen. In een dramatische nacht probeert Fing Liesl te redden én valt er een Engelse bom op huize *Negen Open Armen*.

Het boek heeft een open einde: oma Mei en de zussen overleven en Liesl zou veilig zijn, maar het lot van de broers en *de Pap* blijft onzeker.

De hemel van Heivisj is een hecht gecomponeerde, rijke jeugdroman waarin de magische klopgeest van *Negen Open Armen* geleidelijk het veld ruimt voor de realistische, grimmige tijdgeest van de oorlog. Toch blijft er veel bewaard van het toverachtige van *Negen Open Armen*: wonderlijke namen, volkse uitdrukkingen en gebruiken, bijgeloof en suggestieve beschrijvingen. Benny Lindelauf schrijft concreet, in originele, rake beelden, vaak vergelijkingen: *Op een dag dat de hemel strak was als een pas gestreken servet...; Mijn woorden liepen vast als een fietswiel in mul zand...; De Pruusin trok haar hoofd in als een geschrokken schildpad.*

De personages worden prachtig uitgewerkt, vooral de drie zusjes, oma Mei, de Pap en Liesl, compleet met ruzies, pesterijtjes, gevleugelde woorden en karakteristieke, levensechte dialogen. Fing, de slimste, moedert en wordt volwassen; wildebras Muulke is van de horrorverhalen en *tragische tragedies*; Jes is het kwetsbare zusje dat onverwacht ijzersterk blijkt; de Pap is de vriendelijke, naïeve idealist en oma Mei met haar *fladderende uilenoo*g runt het gezin met harde hand ... *en dat terwijl ik al met anderhalf been in het graf sta.* Maar ook de Pruusin krijgt vlees en bloed, en Filip. En *de Imbeciel*, die niet imbeciel maar epileptisch is en een verrassend sympathieke jongen blijkt.

Door het volstrekt eigen taalgebruik, de toon, situering en detaillering is het boek met geen andere oorlogsroman te vergelijken. De magistrale trilogie van de Duitse auteur Klaus Kordon over een straatarme, communistische Berlijnse familie tussen 1918 en 1945 komt in de buurt, maar Kordons romans zijn vooral sociaal-politiek en die van Lindelauf literair-poëtisch. Benny Lindelauf zei in een interview (Leesgoed 5/2010) dat hij na twee romans wel uitverteld is over deze familie. Jammer, want als lezer leer je de personages zo goed kennen dat je van ze gaat houden en wilt weten hoe het verder met ze gaat. Dit boek, dat midden in de oorlog ophoudt, smeekt om een vervolg.

Leeftijd en (voor-)lezen

Hoofdpersoon Fing is aan het begin van het verhaal twaalf en aan het eind zeventien. Hoewel haar zusjes Muulke en Jes respectievelijk één en twee jaar jonger zijn, is het boek aan te raden voor twaalfplussers omdat het vanuit het perspectief van Fing geschreven is. Er is geen bovengrens aangezien het boek de grenzen tussen jeugdliteratuur en volwassenenliteratuur overstijgt. Het is ook aan te raden voor leeskringen.

Het boek veronderstelt enige voorkennis over de Tweede Wereldoorlog, bijvoorbeeld over begrippen als de NSB, Jeugdstorm, Kristallnacht, Holocaust, Februaristaking, onderduiken en censuur. Het telt 400 pagina's; in zijn geheel voorlezen zal niet altijd mogelijk zijn. Voor wie een keuze wil maken om voor te lezen:

- p. 15-81: Deel 1: *Een gouden toekomst*, waarin Fings droom om lerares te worden vervliegt. Als dat te lang is: p. 15-53.
- p. 108-112: *De wereld laten draaien*, waarin oorlogsdreiging en kermis in elkaar overgaan.
- p. 136-140: *Het Grote Gemengde Feest*, over het feest voor alle gezindten dat *de Pruusin*, de vrouw van de Sigarenkeizer organiseert.
- p. 356-372: *De pop die alles zag (II)*; het verhaal van Liesl over haar leven in Duitsland tot en met de Kristallnacht. Dit verhaal is goed te combineren met p. 77-81: *De pop die alles zag (I)*.

Voor wie verder wil lezen

Andere boeken van Benny Lindelauf (1964):

- *Negen Open Armen*, Querido 2004 (Thea Beckman Prijs, Gouden Zoen 2005), 11+.
Dit boek gaat vooraf aan *De hemel van Heivisj* en speelt in 1937. Er is nog geen

sprake van oorlogsdreiging; wat overheerst is een magisch volksgeloof in geesten, vervloekingen en raadsels. Het boek vertelt, ook vanuit Fing, hoe het gezin in het grote, verwaarloosde huis naast het kerkhof komt wonen en hoe het de Pap tenslotte lukt om met sigarenmaken een karige boterham te verdienen. De kinderen ontdekken een graf in de kelder en vragen oma Mei hoe het zit. *Het is geen verhaal voor kinderen*, zegt ze maar vertelt dan toch hoe het huis er in de negentiende eeuw kwam, door zigeunerin *Nienevee van Boete de Moere* (Buiten de Muren) en *Sjar de Kroekesjtop* (de Flessenstop). Een zinderend verhaal waardoor de vreemde zwerver Hoempa Hatsi, die in huis opgenomen wordt, in een heel ander licht komt te staan en waardoor Fing een groot raadsel rond het huis oplost.

- ***Meester van de Schaduw***, De Eenhoorn, 2007, 7+, AVI-6. Sam ziet overal spoken en monsters. Onder zijn bed weet hij de driekoppige Bloedman, op zijn nieuwe school wordt hij gepest en de Verschrikkelijke Schaduw zit hem ook al op de hielen. Vluchtend in een afbraakpand vindt hij een eeuwenoud boek dat zelf zijn bladzijden omslaat. Het boek bevat een geheimzinnige boodschap voor Sam. Als Sam de moed vindt om de raad van het boek op te volgen, overwint hij zijn spoken en rekt zelfs af met zijn grootste kwelgeest. Spannend verhaal over kinderangsten, met fantasy-achtige trekken en positieve boodschap.
- ***Door en Door Winter***, Querido 2007, 7+. Geestig verhaal voor beginnende lezers over het komisch duo Dunne Door en Dikke Door die ingesneeuwd zitten en zo graag bezoek willen. Als ze bezoek krijgen, blijkt het van een dief die hun laarzen steelt. Het spannende verhaal zit vol taalgrapjes, rijm, alliteratie, herhalingen en omkeringen. Als Dikke Door een *Koekelaar* bakt, blijkt de koe die ook lekker te vinden: *Koe Klaar is dol op Koekelaar*. En als Dikke Door zich in koek hult als lokaas voor de dief, wordt de *Koekelaar* een *Koekeloer*.
- ***Schuil in een jas***, Van Goor 1999, 8+. Gevoelig geschreven vanuit Johannes, die leukemie heeft. Na zeven weken ziekenhuis mag hij weer naar huis, naar zijn twee vaders: Pieter de precieze weerman en Herman de rommelige dichter. Johannes wil niet naar school: er is een nieuwe juf en hij schaamt zich omdat de medicijnen zijn hoofd kaal en zijn buik dik hebben gemaakt. Gelukkig is 'thuis' een warm nest en kan hij schuil in de grote Dichtersjas van Herman. Door de zorgvuldige schrijfstijl - realistisch als het moet en lichtvoetig als het kan - wordt het zware thema draaglijk en zelfs troostrijk.
- Verhalen in bundels als ***Goed Fout!*** (2000), ***VerjaardagsVerHalen*** (1998) en ***Een Dikke Pil*** (1999), samengesteld door Jos van Hest en Saskia van der Valk. En educatieve teksten en voorleesverhalen voor uitgeverij Wolters-Noordhoff.
- ***Omhoogvaldag***, Van Goor 1998, 6+. Debuut waarin de originele beelden en het magisch denken al zichtbaar is in de fantasierijke avonturen die Annelie meemaakt. Ze wordt vriendjes met haar stoel, die zegt dat hij een *paardstoel* is en later een *paardraket*. Ook de *Draak van de Open Haard* wordt een vriendje. Samen vallen ze omhoog naar God, die je alleen op *Omhoogvaldag* een zoen mag geven.

Andere boeken over de Tweede Wereldoorlog voor kinderen en jongeren:

9+:

- **Carli Biessels: *Juwelen van stras*** (2009), Woutertje Pieterse Prijs 2010, lessuggesties via www.woutertjepieterseprijs.nl. In deze novelle vertelt het joodse meisje Elske over haar onderduiktijd bij vreemde mensen in een groot huis in de bossen. Ze krijgt een nieuwe achternaam en nieuwe ooms, tantes en nichtjes. De zes- of zevenjarige Elske is taalgevoelig en sensitief. Ze heeft het goed in het grote huis, maar weet intuïtief dat er

vragen zijn die ze niet moet stellen, bijvoorbeeld waar haar ouders en broers zijn. Zwijgen is sowieso een belangrijk thema in het boek. Gelukkig is er ook troost, vooral van oom Jo-tje, die eenzelfde taalgevoeligheid heeft als zij. Hij inspireert haar om versjes te gaan schrijven. Het is knap dat Carli Biessels een sfeer van oorlog en gevaar weet op te roepen vanuit het perspectief van een meisje dat vooral genegenheid en goedheid ervaart, en geen armoede of honger. De verteltrant is ingetogen, subtiel, compact en suggestief.

- **Ida Vos:** *Wie niet weg is, wordt gezien* (1981, 9+), *Anna is er nog* (1986, 9+), *Dansen op de brug van Avignon* (1989, 9+), *Witte zwanen, zware zwanen* (1992, 10+) en *De sleutel is gebroken* (1996, 11+), alle Leopold. De boeken van Ida Vos, gebaseerd op haar jeugdherinneringen als joods kind in de oorlog, zijn goed te lezen voor kinderen vanaf 9 jaar. De gruwelen van de Shoah geeft ze onderhuids en ingehouden weer, zodat het niet bang maakt maar moed geeft. De titels van haar boeken, refererend aan kinderliedjes, geven al aan dat de schrijfster speelse elementen inbouwt die de zwaarte van haar onderwerpen verteerbaar maken. In *Dansen op de brug van Avignon* ontroert het hevige verlangen van de kinderen om gewoon weer eens te kunnen spelen met wie, waar en wanneer je maar wilt. In *Witte zwanen, zwarte zwanen*, spelend tussen 1938 en 1942, contrasteert de liefdevolle zorg van twee joodse zusjes voor een nest jonge katjes schril met het oorlogsgeweld. Het vervolgt daarop, *De sleutel is gebroken*, speelt in 1943 als de zusjes moeten onderduiken. Niet luizen en schurft zijn dan het ergste, maar dat ze hun eigen identiteit kwijtraken. Ontroerend is de wijze waarop de meisjes de moed erin houden, bijvoorbeeld met het spelletje 'dromertje': elkaar om beurten een stukje droom vertellen, waarbij ze een hemelse tuin met letterlijk gouden regen verzinnen.

10+:

- **Jacques Vriens:** *Oorlogsgeheimen*, Van Holkema & Warendorf 2007. Toegankelijk, realistisch oorlogsverhaal dat zich afspeelt in Zuid-Limburg, in een niet nader genoemd dorp, najaar 1943. De eerste jaren is de oorlog nog niet zo erg als in het westen van Nederland, maar dan ontdekt de elfjarige Tuur een Engelse piloot op zolder. Natuurlijk moet dit geheim blijven, temeer daar zijn meester voor de Duitsers is. Als zijn buurmeisje Maartje, aan wie hij verkering heeft gevraagd, ook nog vertelt dat ze joods is, komt de oorlog verpletterend dichtbij.
- **Els Pelgrom:** *De kinderen van het achtste woud*, Querido, Gouden Griffel 1978. De elfjarige Noortje wordt na de slag om Arnhem in 1944 met haar vader geëvacueerd naar een boerderij op de Veluwe waar ze de Hongerwinter doormaakt. Voor de boer en boerin is het vanzelfsprekend om iedereen die aan de deur komt eten te geven. Adembenemend zijn de passages waar Noortje helpt met de bevalling van een joodse vrouw die met man en kinderen in het bos in een hol onder de grond woont. Eén van de eerste genuanceerde kinderboeken over de oorlog, waarin gewone mensen mooi en gevoelig worden beschreven.
- **Mirjam Elias:** *Het verlaten hotel*, De Fontein 2003. Realistische jeugdroman, spelend in Amsterdam in dezelfde buurt als *Winterijs* van Peter van Gestel. Het is gebaseerd op jeugdherinneringen van fotograaf Ronald Sweering. Zijn vader was eigenaar van hotel Atlantic op de Weteringschans, dat een centrum van verzet werd tegen de Duitsers.
- **Margriet Heijmans:** *Diep in het bos van Nergena*, Querido 2005, Nienke van Hichtumprijs. Frieda woont in de stad maar wordt aan haar oom meegegeven naar zijn huis diep in het bos, waar ze moet spelen met haar nichtje Jet. Hoewel ze daar genoeg

te eten heeft, mist ze haar familie. Gelukkig heeft ze met haar zusje Adalie een briefwisseling; daarin wordt zonder een greintje sentimentaliteit duidelijk hoe de oorlog in de stad tekeer gaat. Ontroerend verhaal met mooie balans tussen plagerig speelse kindertaal en suggestieve zeggingskracht. Met prachtige stripachtige prenten in sepia.

12+:

- **Anne Frank: *Het Achterhuis***, Bert Bakker 1947, verfilmd en voor theater bewerkt. Het wereldberoemd geworden dagboek van het joodse meisje Anne Frank, van vlak voordat ze met haar zus Margot en haar ouders moest onderduiken in 'het achterhuis' van Prinsengracht 263 in Amsterdam, tot aan het verraad in 1944. Anne kreeg het dagboek voor haar dertiende verjaardag in juni 1942 en schreef openhartig aan haar fictieve vriendin Kitty wat ze dacht en voelde, brieven waaruit onmiskenbaar literair talent bleek. Zo werd haar dagboek een 'document humaine' van een meisje op weg naar volwassenheid in een levensbedreigende situatie. Ze wilde na de oorlog schrijfster worden, maar stierf vlak voor de bevrijding op vijftienjarige leeftijd in concentratiekamp Bergen-Belsen.
- **Jan Terlouw: *Oorlogswinter***, Lemniscaat 1972, Gouden Griffel, verfilmd. Spannend verhaal, gebaseerd op jeugdherinneringen van de auteur, waarin de vader van de zestienjarige Michiel als gijzelaar doodgeschoten wordt. Hierdoor gaat Michiel de Duitsers haten, maar als hij betrokken raakt bij het verzet ontdekt hij dat niet alle Duitsers 'fout' zijn en niet alle Nederlanders 'goed'.
- **Peter van Gestel: *Winterijs***, Fontein 2001, Woutertje Pieterse Prijs 2002, zie lessuggesties op www.woutertjepieterseprijs.nl. Schitterende roman over het grote zwijgen van vlak na de oorlog, over het (be-)vriezen en (ont-)dooien, het eerst niet en later wel verwerken van verdriet. Een roman over vriendschap, het gemis van ouders die in de oorlog vermoord zijn of, zoals Thomas' moeder, vlak na de oorlog overleden aan de griep. Thomas is tien en woont sinds het overlijden van zijn moeder, kerst 1945, alleen met zijn vader, die zoveel verdriet heeft dat hij zijn zoon amper opmerkt, laat staan opvoedt. Thomas sluit vriendschap met zijn klasgenoot Zwaan, een ouwelijke jongen die tientallen pagina's verderop joods blijkt te zijn en wiens beide ouders in een concentratiekamp zijn vermoord. Geleidelijk hoort Thomas bij vlagen wat er met de familie van Zwaan is gebeurd. Vooral als hij bij Zwaan en diens nichtje Bet van dertien gaat logeren. Prachtig is het platpratende, vloekende schoffie Thomas getekend – altijd een druipneus en vieze knieën - naast de welopgevoede, nette, vroegwijze Zwaan en Bet.

15+:

- **Klaus Kordon: *De rode matrozen, Met je rug tegen de muur*** (Zilveren Griffel) en *De eerste lente* (Zilveren Griffel) Van Holkema & Warendorf / Lannoo 1992, 1995 en 1996. Adembenemende trilogie over een straatarm maar hecht communistisch gezin in de 'rode' Berlijnse arbeiderswijk Wedding tussen 1918 en 1945, waarin de fictie met documentaire precisie is ingebed in de politieke cultuur en het historisch bewustzijn van die tijd. Kordon laat als een soort Duitse Theun de Vries (*Het meisje met het rode haar*) zien hoe lang vóór de Tweede Wereldoorlog de politiek Duitsland al verscheurde en hoe die scheur dwars door gezinnen liep: de moeder uit het gezin is communiste, de schoonzoon nazi... Het persoonlijke was in die tijd dramatisch verpolitiekt; toch zijn Kordons hoofdpersonen mensen van vlees en bloed die proberen menselijk te blijven onder onmenselijke omstandigheden. Hoewel de strijd tussen communisme en nazisme geschiedenis is geworden, is er een link met het heden: de

clichés van het politieke gebrul van toen en nu, en de emoties erachter, zijn vergelijkbaar. Een trilogie die ten onrechte in de vergetelheid is geraakt.

Groepsgesprek over het boek

Dit gesprek kan zowel plaatsvinden op een middelbare school als in een leeskring van volwassenen. Daarom wordt hieronder niet gesproken over leerlingen maar over lezers. Laat de lezers eerst stoom afblazen. Stel dan vragen:

1. Wat vind je goed aan *De hemel van Heivisj* van Benny Lindelauf? Of leuk? Of spannend?
2. Wat vind je niet goed aan het boek? Of saai? Of lelijk, erg, vreemd?
3. Wat begrijp je niet helemaal?
4. Zie je ook terugkerende *patronen* of *stramien*en?

De laatste vraag gaat over stijl en opbouw van het boek. Op deze vraag kunnen antwoorden komen als:

- Het boek bestaat uit vijf delen die zich in vijf opeenvolgende jaren afspelen
- Elk deel bestaat uit elf tot vijftien korte hoofdstukken met soms nieuwsgierig makende titels als *In de hemel*, *Onze grootvader in de beschuitbus*, *Acht-en-een-kwart armen* en *De verbonden boom*
- Wonderlijke namen: *Heivisj*, *Pie*, *Eet*, *Krit*, *Sjeer*, *Fing*, *Betje Garen*, *Truuke Ruuzel*, *Sjar de Kroekesjtop*, *Nienevee van Boete de Moere*, *Sjlammbams Sahara*, *Broeders van de Heilige Doodsstrijd...*
- Mythische verhalen, volksgeloof en -gebruiken: Waltraud, dienstmeisje van de Sigarenkeizer: *...wist dat je als je ongesteld werd niet bij volle maan naar buiten mocht omdat je dan zou leegbloeden* (p. 98); het krombroodrapen op laetarezondag (p. 160), de huisgeesten *Sjar* en *Nienevee*
- Woorden in het Limburgs (*Pruus* voor Duitser, *Jud* voor Jood), Duits (*Herr Doktor*, *Lügnerin*) en Jiddisch (*sjoel*, *sjabbes*)
- Typische uitdrukkingen: *Het tegendeel van zorgen*, *Eerst geloven, dan zien* (lijfspreuken van de Pap); *Stoel op vier poten* (109); *En dat terwijl ik al met anderhalf been in het graf sta* (lijfspreuk van oma Mei); *tragische tragedies* (daar houdt Muulke van)
- Motieven en beelden komen terug: *Heivisj*, door Muulke moordenaarspaard genoemd, trapt twee maal in paniek een man dood (p. 52 en 343), *Truuke Ruuzel* (p. 60-63 en 298), de rat in de kelder (p. 89, 275 en 311-313), *Koningin van Amerika* als naam voor de hond van Liesl (p. 94 en 363), *De pop die alles zag* (p. 80-81 en 369-372)
- Zinnen die vooruit lopen op het vervolg en daardoor nieuwsgierig maken (flashforwards): *Als ik geweten had wat de gevolgen zouden zijn van haar ontdekking, had ik meteen ontslag genomen* (p. 127); *Het was de meest rampzalige beslissing ooit.* (p. 332); *Het zou de laatste keer zijn dat ik ze zo zou zien.* (p. 333)
- Het verhaal wordt in de verleden tijd verteld, maar als het spannend wordt, gaat het over in de tegenwoordige tijd: p. 286-290, p. 336-344, p. 356-372
- Het gaat vaak over ogen, kijken, zien: oma Mei heeft een *fladderoog*; Heivisj moet iets kunnen zien, anders raakt hij in paniek; *Ik durf te wedden dat hij naar me tuurde* (p. 117); *Als je je ogen een beetje dichtknijpt, kun je zo langs een oorlog heen kijken, dacht ik.* (p. 183); *Als er een ramp staat te gebeuren, als de grootste ramp in je hele*

leven zich ontvouwt, ga je anders kijken. Het lijkt alsof je de wereld altijd door een vlies gezien hebt dat ineens breekt. (p. 287); *Ik kende de vrouw niet. (...) Ze loenste.* (p. 331); *De pop die alles zag: Het enige wat ik nog bewegen kan, zijn mijn ogen. Mijn ogen die in het lippenstiftspiegeltje kijken en alles zien. Alles.*(p. 370); *Mijn hoofd was strak ingezwachteld over het kwijte oog heen.* (p. 384)

- Levenschte dialogen vol welles-nietes gekibbel, understatementen, bezweringen, herhalingen en halve zinnen: p. 28 (herhaling op p. 199), p. 94, p. 109, p. 189, p. 352, p. 373
- Originele als-vergelijkingen en andere metaforen: *Liesl staarde naar de doos alsof het een paardenvijg was.* (p. 93); *Liesl was ongepoetst tafelzilver, een ongeschrobdde keuken, een laken op de bleek* (p. 116); *... een spleet zo zwart als drop* (p. 156); *Ze was plomp en ze had een kapsel als een mijnwerkershelm.* (p. 182); *Toen Filip naar beneden kwam, straalde zijn gezicht als een mijnlamp* (p. 260); *Meestal als ik thuiskwam zat ze (Jes) in de keuken te lezen, haar rug recht tegen de stoelleuning en haar armen om het boek geklemd alsof het drijfhout was en zij een drinkeling.* (p. 275)
- Het besef dat de oorlog onafwendbaar is, groeit heel geleidelijk. Eerst wordt de dreiging nauwelijks opgemerkt, dan gebagatelliseerd: *'We hakken ze in de pan,' zei Krit.* (p. 111). Zelfs als het oorlog is, lijkt die aanvankelijk nog mee te vallen. Pas nadat het eerste schot gevallen is, heeft *de oorlog voorgoed zijn vriendelijke gezicht afgezet.* (p. 219)

Spelregels en tips:

- Heb als leerkracht/groepsbegeleider een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- De lezers moeten het boek goed kennen voordat ze er een groeps gesprek over kunnen houden. Dan kunnen ze hun mening uitleggen aan de hand van fragmenten uit het boek. Laat ze paginanummers noteren waar iets opvallends staat.
- Er zijn meer vragen mogelijk; ontwikkel als leerkracht/begeleider daarin een eigen stijl.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Laat de lezers merken dat het belangrijk is wat ze zeggen.
- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: 'Waar zie je dat?', 'Hoe bedoel je dat?', 'Heb je daar een voorbeeld van?' of 'Vertel eens...'
- Laat het gesprek niet langer duren dan nodig. Het ene boek geeft meer gespreksstof dan het andere. Dit boek geeft veel gespreksstof omdat het niet alleen een oorlogsboek is, maar tegelijk een Bildungsroman, familie-epos en literaire streekroman.
- Deze manier om een groeps gesprek te voeren werkt het best als er regelmatig zo met elkaar wordt gepraat. Dan raken de lezers eraan gewend en gaan ze het boeiend vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: **Aidan Chambers: Vertel eens** en **De leesomgeving**, Biblion, Den Haag 2001, en **Jan van Coillie: Leesfeesten en boekenfeesten: hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken?**, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over de beginzin

Op een regenachtige middag moest ik naar de Hemel. (p. 15)

Zo begint het 400 bladzijden dikke boek *De hemel van Heivisj* van **Benny Lindelauf**. Wat vind je van deze beginzin? Saai of spannend? Gewoon of bijzonder? Of iets anders? En waarom vind je dat? Praat er samen over. Nodigt deze zin je uit tot verder lezen? Maakt hij je nieuwsgierig? Wat voor vraag roept hij bij je op? Waarover zou een verhaal met zo'n beginzin (kunnen) gaan?

Verzamel met elkaar uit diverse boeken een aantal beginzinnen. Mooie en spannende, lelijke en stomme beginzinnen. Bespreek ze met elkaar. Welke beginzin vinden jullie de beste?

Welke de slechtste?

Over de oorlog

'Maar komt er oorlog?' vroeg Muulke weer.

'Och, welnee, wat moeten die Duitsers nou met Nederland?' zei de Pap lachend. *'Zo'n erwtenlandje.'* (p. 109)

Er liepen Duitse soldaten met geweren rond, maar die zagen er niet uit alsof ze zin hadden ze ooit te gebruiken. Ze kochten taartjes en aten die op en ze rookten sigaretten en lachten en kletsten in de zon. Hun geweren stonden tegen de etalage van de bakker. (p. 180)

In het begin van de oorlog waren er meer mensen geweest die hun mond open deden. Maar sinds de stakingen boven de rivieren, sinds de dagen dat er mensen doodgeschoten werden om hun mening, was dat veranderd. De dingen werden niet meer gezegd maar gefluisterd. (p. 262)

Hoe denken de mensen uit het boek in het begin over de oorlog? En na een tijdje? Verzamel fragmenten die gaan over de oorlog(sdreiging), lees ze elkaar voor en bespreek ze. Hoe verschillend denken de mensen over de oorlog? Veranderen ze van mening? Wie heeft op welk moment in de gaten wat de draagwijdte is van wat er gebeurt? Hebben mensen uit het boek die 'fout' zijn in de oorlog ook goede kanten? Zo ja, kun je daar voorbeelden van aanwijzen? Wat gebeurt er met jou als lezer als je dit leest? Hoe zou je zelf in een soortgelijke situatie reageren?

Over Fing

Ik werd vaak genoeg gek van mijn zussen. Soms, als ze weer een hele dag geruzied hadden, kon ik het nauwelijks verdragen dat ze in hetzelfde bed lagen als ik. Maar zou ik ooit zonder ze kunnen? (p. 48)

Maar het was Jes die zich helemaal over Liesl ontfermde. Ze deed het zoals ik me mijn leven lang over haar ontfermd had. (p. 158)

Het was één ding dat ik in een huis werkte waar Zwartjassen in en uit liepen. Maar met zo'n blaadje lopen was iets heel anders. Dan hoorde je meteen ergens bij. Ik hoorde al bij mijn familie en dat was ingewikkeld genoeg. (p. 245)

Op dat moment realiseerde ik me met een schok dat ik wel degelijk ergens bij had willen horen. Dat ik het liever dan wat ook ter wereld gewild had. Dat ik zelfs mijn familie ervoor had willen verlaten. (p. 255/256)

Praat met elkaar over Fing. Wat vind je van haar naam? Zoek in de woordenlijst achter in *Negen Open Armen* waar die naam vandaan komt. Wat is Fing voor meisje? Hoe oud is ze in het begin van het boek? En aan het eind? Wat voor karakter heeft ze? Wat is haar droom, haar probleem? Wat kan ze goed, wat vindt ze moeilijk? Wat maakt ze in het boek voor de eerste keer mee? Verandert ze? Hoe? Vind je haar slimmer dan Muulke? Werd je als lezer op een

bepaald moment kwaad op haar? Wat had je tegen haar willen zeggen? Zoek in het boek fragmenten over Fing en lees die elkaar voor. Is Fing de hoofdpersoon, de belangrijkste persoon, van het boek? Waarom (niet)?

Over Muulke

Er kwam een paard om de bocht sjokken. Het was een Belgisch trekpaard, met hoeven als soepborden en een borst als een kleerkast. Muulke was meteen haar chagrijn vergeten.

'Dat is Heivisj!' riep ze. 'Dat is Heivisj, het moordenaarspaard!' (...)

'Klopt het dat je het bloed nog op zijn hoeven zien kan?' vroeg Muulke gretig. (p. 52-53)

Muulke schudde haar hoofd. 'Je moet netjes willen zijn,' zei ze. 'Maar zo dat het net niet gelukt is.' Ze duwde mijn haarspeld die door ons geworstel verschoven was, terug. 'Als je te netjes bent valt er niks meer te verbeteren. Dat vinden de zusters niet fijn. Ik kan het weten.' Dat was waar. Muulke riep bij de zusters een hartstochtelijke zucht naar verbetering op. (p. 68)

'De Oorlog,' juichte ze. 'De oorlog komt!' (p. 112)

'Nee, je loopt méé. Nog erger. Je loopt mee met die Zwartjasjongen en op een dag kom je erachter dat je een Zwartjasmeisje geworden bent.' (Muulke tegen Fing, p. 258)

Zoek in de woordenlijst achter in *Negen Open Armen* wat de naam Muulke betekent. Praat met elkaar over Muulke. Heeft ze een naam die bij haar past? Wat vindt Muulke leuk? Waar heeft ze een hekel aan? Hoeveel jaar is ze in het begin van het verhaal? En aan het slot? Wat kan ze het beste van de drie zussen? Hoe denkt ze over de oorlog? Verandert haar idee over de oorlog in de loop van het verhaal? Wat zijn belangrijke momenten voor haar? Wat vind je goed aan haar? En wat minder goed?

Over Jes

'Van Jes vinden ze natuurlijk alles goed, maar dat is omdat ze een zwervel heeft.'

'Een zwervel?'

'Ze heeft een wervel die soms scheef zit,' zei ik. (p. 21/22)

Steeds weer hoopte Jes dat ze haar rechthouder niet meer om hoefde. Het was een leren harnas met ijzeren gespen die haar strak insnoerden en een akelig piepend en krakend geluid maakten zodra ze zich ook maar een beetje inspande.' (p. 44/45)

"Krom word ik toch! Of ik nou luister naar wat je zegt of niet. Jij wil me alleen maar de rest van mijn leven in een kooitje opsluiten. Nou, daar heb ik toevallig geen zin meer in!" (p. 303)

Praat met elkaar over het jongste zusje Jes. Raadpleeg de woordenlijst achter in *Negen Open Armen* voor de herkomst van haar naam. Wat is het voor kind? Waarom zijn ze allemaal zo bezorgd om haar? En hoe vindt Jes dat? Wat voor karakter heeft ze? Is ze zielig of toch niet? Wat zijn belangrijke momenten in haar leven? Wat weet zij misschien wel beter dan haar grote zus Fing? Hoe verandert ze als ze ouder wordt? Hoe verandert in de loop van het verhaal het beeld dat je als lezer van haar hebt? Lees elkaar stukjes over Jes voor en bespreek ze.

Wie van de drie zusjes zou je het liefst in het echt willen ontmoeten? Waar zou je dan met haar over praten?

Over de broers

'Het is natuurlijk goedkoper op den duur om zelf een fiets hebben...' begon Krit.

'...dan er steeds eentje te moeten huren,' vulde Eet aan.

Nu kwamen ze pas echt op stoom.

'Stukken goedkoper,' zei Pie.

'Niet dat wij hem elke dag nodig hebben...' zei Sjeer. (p. 57)

Mijn hele leven lang waren mijn broers een ontembare vierkoppige draak geweest. Maar nu vielen ze uiteen in vier losse jongens. (p. 224)

De vier broers heten Krit, Eet, Pie en Sjeer. Dat zijn hun eenlettergrepige roepnamen; officieel heten ze respectievelijk Chrétien, Etienne, Pierre en Gérard. Zijn de broers erg verschillend of lijken ze op elkaar? Wat voor soort broers zijn het? Lijken ze op hun zussen, op hun vader? Zijn het pestkoppen? Grapjassen? Ruziezoekers? Fing vindt dat zij en haar zusjes een zussenmachine zijn. Zijn de broers misschien een broersmachine? Zoek stukjes in het boek die over de broers gaan, lees ze voor en bespreek ze. Veranderen de broers als het oorlog wordt? Wat vinden ze van de Pruuse die het land binnenvallen? Wat doen de broers dan en wat gebeurt er met hen? De mensen op het gemeentehuis vinden hen landverraders. Waarom?

Over oma Mei

Oma Mei drukte met een vinger tegen haar ooglid om haar opfladderend uilen oog in bedwang te houden. (p. 45)

Onze grootmoeder kon niet geweldig koken, en naaien kon ze al helemaal niet. Maar verhalen vertellen kon ze als geen ander. (p. 60)

Haar gemopper ging naadloos over in de stijgende prijzen van de aardappelen, de muizenplaag op de markt en waar het met de wereld naar toe moest. (p. 77)

Haar hele leven lang had onze grootmoeder het leven als een lastige peuter behandeld. Ze negeerde het als het de boel in het honderd liet lopen, bleef onverstoort bij rampen van welke aard dan ook. Ze had in haar hele leven nog nooit bij de pakken neergezeten. (p. 229)

Ze zei niet eens dat ik te laat was. De afwas van die ochtend stond nog op het aanrecht. Er stond een pannetje met aangebrande aardappelen op tafel. Ik stak zwijgend de olielamp aan, vulde de kachel met nieuwe sjlamm. Ik weet niet of ze het merkte.' (p. 239)

Praat met elkaar over wie oma Mei is. Haar naam is een Limburgse variant van Maria. Wat zijn bijzondere kenmerken van oma Mei? Wat voor rol heeft ze op zich genomen in het gezin en waarom? Wat zijn belangrijke gebeurtenissen in haar leven? Wat is haar geheim? Hoe en waardoor verandert ze in de loop van deze familiegeschiedenis? Op welke momenten vind je haar als lezer aardig, op welke momenten minder aardig? Wat zou je van haar nog meer willen weten? Zou je haar als oma (gehad) willen hebben? Waarom (niet)?

Over de Pap

'Stel je voor,' zei de Pap dromerig. 'Straks plukken we de tabak zo uit de achtertuin.' Hij leunde achterover op de keukenstoel en maakte zo'n woeste beweging dat hij met stoel en al ommieterde. (p. 40)

De Pap had zijn hele leven met zijn hoofd in de wolken gelopen. Keer op keer had hij ons in grote problemen gebracht met zijn hulpeloze ondernemingen. Ik had net als oma Mei stevast mijn hart vastgehouden als hij weer ergens 'het tegendeel van zorgen' in zag. Maar nu, met de Pap ver weg, werd me op slag helder dat hij ons zijn leven lang iets heel belangrijks had gegeven. Hoop. (p. 321)

Wat is de Pap voor een man? Wat zegt het over hem dat zijn favoriete uitspraak is: *Het tegendeel van zorgen*? En ook wel: *Eerst geloven dan zien*. Maakt de Pap zich nooit zorgen? Wat vindt oma Mei van haar schoonzoon? En hoe kijken de zusjes naar hun vader? En de broers? Hoe heet hij eigenlijk? (Kijk in *Negen Open Armen* op p. 32 en p. 145) Verandert de Pap als het oorlog is? Zoek fragmenten in het boek die over de Pap gaan, lees ze voor en bespreek ze. Zou je zelf zo'n vader willen hebben?

Over andere personages

Het klinkt misschien vreemd, maar voor het eerst vroeg ik me af wie Liesl eigenlijk was. Waar kwam ze vandaan en waarom was ze bij de Pruisin gaan wonen? Waarom woonde ze niet

meer bij haar eigen ouders? Waarom hadden de Pruusin en de Sigarenkeizer haar in het holst van de nacht naar onze stad gehaald? Over een grensweg die niet meer bestond? (p. 142/143)

Kies een belangrijk personage uit het boek. Bijvoorbeeld Liesl of Filip of *de Imbeciel*. Verzamel uit het boek allerlei fragmenten waarin het personage een rol speelt. Lees ze elkaar voor en bespreek ze. Wat zegt dat fragment over het personage? Wordt het duidelijk om wat voor iemand het gaat? Wat zijn mooie en minder mooie kanten van die persoon? Wat is zijn of haar geheim, droom, verlangen, verdriet? Hoe verandert je persoon in de loop van het verhaal? Welke gebeurtenissen zijn daarbij van groot belang? Vind je als lezer dat personage aardig, ontroerend, gemeen, (on-)betrouwbaar, dubbel? Op welke momenten? Veranderen tijdens het lezen de ideeën en de gevoelens die je hebt over en voor je personage? Hoe komt dat?

Over de titel

Heivisj had jarenlang karren vol steenkool getrokken over een spoortje tweehonderd meter onder de grond. Het Belgische trekpaard kende de weg in de mijnen blindelings. Aan het eind van de week hoefden de mijnwerkers alleen maar 'Heivisj' te zeggen. Dan sjokte het grote paard uit zichzelf door de doolhof van aardedonkere gangen tot hij bij de grote lift kwam die hem naar boven en naar huis brengen zou: een kleine zompige wei aan de rand van de mijnen. (p. 52)

Heivisj stond kalm uit de haverzak te eten. Het leven boven de grond had het paard goed gedaan. Zijn ooit zo doffe vacht glansde, de machtige spieren golfdan vlak onder zijn huid. (...) 'het enige wat dat paard nodig heeft,' had de smid gezegd, 'is een hemel waar hij naar kan opkijken.' (p. 282)

Volgens de Limburgse woordenlijst achter in het boek betekent heivisj letterlijk: naar huis. Zoek in het boek meer fragmenten die over Heivisj gaan, lees ze elkaar voor en bespreek ze. In welk hoofdstuk speelt Heivisj een grote, doorslaggevende rol?

Het boek heet: *De hemel van Heivisj*. Wat vind je van die titel? Moet een titel meteen duidelijk zijn? Speelt het paard in het boek zo'n grote rol dat het boek daarnaar vernoemd moet worden? Hoe zou het boek ook hebben kunnen heten? Verzin met elkaar vijf andere titels.

Over toen en nu

Emmaus had nooit een blad voor de mond genomen. Iedereen die op de markt stond kon zijn ongezoeten mening krijgen over wat de Pruuse gedaan hadden, samen met die volksverlakkers van de NSB. 'Ik ben geboren als Pruus, dan mag ik toch zelf zeker wel iets over mijn eigen volk zeggen,' had hij vaak genoeg verkondigd. 'En ik woon al dertig jaar in Nederland. Dus Hollander ben ik ook.' (p. 261)

Met Emmaus, de van oorsprong Duitse jood die al tientallen jaren in Nederland woont, loopt het slecht af. Zoek die afloop op in het boek en praat er samen over. Zou het anders met hem zijn gegaan als hij wat minder gebruik had gemaakt van zijn recht op vrije meningsuiting? En is Emmaus nu Duitser of Nederlander of allebei? Maakt dat wat uit?

Vind je het fragment over Emmaus op een bepaalde manier ook actueel? Of is het alleen maar geschiedenis?

Over de laatste zin

En het enige wat ik hoorde was het eeuwige geruis van de wind en een lepeltje dat vrolijk rinkelde in het enige glaasje dat op de een of andere miraculeuze manier niet gesneuveld was. (p. 396)

Zo eindigt het boek. Wat vind je van die laatste zin? Droevig? Vrolijk? Hoopvol? Wanhopig? Praat er met elkaar over waarom je dat vindt. Ben je als lezer tevreden over de afloop van het boek? Zit je nog met vragen over het verhaal? Vertel ze elkaar. Zoek of bedenk antwoorden.

Doen

Omslag ontwerpen

Dit is het omslag van het met de Woutertje Pieterse Prijs 2011 bekroonde boek *De hemel van Heivisj* van **Benny Lindelauf**. Als je het verhaal (nog) niet kent en alleen het omslag ziet, krijg je dan een idee waar het boek over gaat? Vind je het een aantrekkelijk omslag? Is het uitnodigend? Voor alle lezers voor wie het boek bedoeld is? Waarom (niet)? Praat er met elkaar over.

Als je het boek uit hebt en het omslag opnieuw bekijkt, wat vind je er dan van? Past de buitenkant bij de binnenkant, de inhoud?

Duik met zijn tweeën in de bibliotheek en zoek vijf onbekende boeken met omslagen die jullie aanspreken. Zoek ook vijf boeken met omslagen die jullie niet goed vinden.

Ontwerp voor *De hemel van Heivisj* een nieuw omslag. Zoek in tijdschriften en op internet naar een geschikte foto. Of maak zelf een (digitale) foto, een tekening of een collage. Kies voor een hoofdkleur. Welk lettertype kies je? En waar komen de titel, de auteursnaam en de naam van de uitgeverij?

Motto vertalen

*Bless the beasts and the children
light their way when darkness
surrounds them* (p. 6)

Deze tekst staat als motto voorin het boek. Een motto geeft vooraf een bepaalde inkleuring, een bepaalde richting aan het verhaal. Dit motto is een stukje van een lied dat gezongen werd door onder andere Shirley Bassey. Het lied is vooral bekend geworden door de uitvoering van het duo The Carpenters in de jaren zeventig van de vorige eeuw. Het is geschreven door de songwriters Perry Botkin en Barry Devorzon.

Kijk en beluister op YouTube filmpjes van dit lied.

Vertaal het fragment en bespreek met elkaar waarom juist deze tekst voor in het boek staat. Hier volgt de volledige liedtekst. Vertaal hem samen, liefst op zo'n manier dat hij ook zingbaar is. Hier en daar rijmt de oorspronkelijke tekst. Kun je in de vertaling ook rekening houden met het rijm of met klanken die terugkomen?

*Bless the beasts and the children
for in this world they have no voice
they have no choice*

*Bless the beasts and the children
for the world can never be
the world they see*

*Light their way when the darkness surrounds them
give them love let it shine all around them*

*Bless the beasts and the children
give them shelter from a storm*

keep them save
keep them warm

The children, the children, the children

Beginzinnen schrijven

Op een regenachtige middag moest ik naar de Hemel. (p. 15)

Dit is de eerste zin van *De hemel van Heivisj*. Schrijf een aantal mooie, spannende beginzinnen: zinnen die de lezer verleiden om verder te lezen. Je hoeft er geen verhaal bij te bedenken, het gaat alleen om die eerste zin. Je beginzinnen hebben onderling geen verband.

Schrijf een beginzin die begint met *Op een regenachtige middag*

Een beginzin die begint met *In een nachtelijke storm*

Een beginzin van een detective.

Een beginzin van een familiechroniek.

Een beginzin vol kleur.

Een beginzin waarin een beweging zit.

Een beginzin naar eigen inzicht.

Een andere beginzin naar eigen inzicht.

Lees elkaar je beginzinnen voor en bespreek ze. Welke beginzinnen dragen al een verhaal in zich? Waardoor komt dat?

Zinnen met een vergelijking schrijven

De keuken was gehuld in het blauwzilverachtige waas van de maan, als een ingekleurde tekening uit een oud sprookjesboek. (p. 31)

Toen de Belgische potkachel snorde als een verliefde kat... (p. 54)

Zijn gezicht leek op te lichten, als een uitgehohde brandende kaars. (p. 118)

Ik herinner me alleen nog maar het keukenraam. Hoe de dag als een schuwe hond naar binnen sloop. (p. 164)

Het geblaf vliegt tegen de muren op, als een vogel die een uitgang zoekt en niet vinden kan. (p. 371)

Dit zijn een paar zinnen met een als-vergelijking. Praat er samen over: welke vergelijking vind je het mooist? Zoek in het boek naar meer zinnen met een vergelijking. Er staan er een heleboel in. Welke vind je de beste en waarom?

Laat je inspireren door Benny Lindelauf. Schrijf zelf ook een paar losse zinnen met een als-vergelijking. Denk bijvoorbeeld aan je laatste vakantie. Begin met belangrijke woorden op te schrijven: wat je zag, hoorde, rook, proefde, voelde. Bij elk woord bedenk je een vergelijking.

De maan stond aan de hemel als een... Haar ratelende stem klonk als... In de grot rook het alsof... Ik at een pizza die smaakte als een... Het zeewater voelde aan als... De vergelijkingen mag je verzinnen.

Lees elkaar je zinnen voor en bespreek ze. Welke zin komt goed over, is heel sterk?

Beste zin zoeken

Onze grootvader zat in de beschuitbus. (p. 27, beste zin volgens Cas H.)

'Als ik voor elk "waarom" een cent zou krijgen,' zei Oma Mei, 'kon ik de brug van de Maas kopen met Maastricht erbij.' (p. 36, beste zin volgens Kim S.)

Oudnicht Trude was kampioen doodgaan. (p. 102, beste zin volgens Janneke v/d L.)

Tot Muulkes grote teleurstelling kwam de oorlog níét. (p. 113, beste zin volgens Kemal B.)

Iedereen zoekt de beste zin uit het boek. Bespreek alle ingebrachte zinnen en kies gezamenlijk daar weer de beste uit. Laat - via de uitgeverij - Benny Lindelauf weten welke beste zin bij jullie uit de bus is gekomen.

Een verhaal vertellen

Truuke Ruuzel had nieuwe schoenen. (p. 60)

Toen zat de aarde van de ingestorte vuursteenuitgang al in haar neusgaten, haar uitpuilende ogen en haar opengesperde dode mond. (p. 63)

Dit zijn de eerste en laatste zin van het verhaal van Truuke Ruuzel, zoals oma Mei dat vertelt. Lees het hele verhaal en probeer het voor je te zien, alsof je naar een film kijkt. Zie wat er stap voor stap gebeurt. Wat eerst, wat dan en wat daarna? Welke details vallen je op? Welke beelden vind je spannend? Leer het verhaal niet uit je hoofd, maar maak het je eigen.

Doe dan het boek dicht en vertel het verhaal aan jezelf. Je mag dingen weglaten. Je mag er dingen bij verzinnen. Houd wel vast aan de hoofdlijn. Vertel het verhaal op zo'n manier alsof het gebeurt terwijl je het vertelt. Als je een paar keer geoefend hebt, vertel het dan aan een publiek.

Zoek in de bibliotheek andere verhalen die je op een soortgelijke manier eigen maakt en die je wilt vertellen. Zo bouw je een repertoire aan vertelverhalen op.

Informatie zoeken over Sint Rosa

'Denk je dat Sint-Rosa doorgaat?' vroeg ze zonder opzij te kijken.

'Ik zou niet weten waarom niet,' zei ik. *Ik ging naast haar zitten en streek met mijn hand langs haar rug. 'Recht zitten.'*

'En het circus?' vroeg ze.

Elk jaar waren er feestelijkheden in de week van Sint-Rosa, de beschermheilige van onze stad. Het ene jaar was er het circus, het andere jaar de kermis. (p. 109)

Zoek op internet informatie over en foto's van de Sint Rosa-viering in Sittard, elk jaar eind augustus. Wie was Sint Rosa? Wanneer leefde ze en waar? Hoe werd ze heilig? Waarom is ze de beschermheilige van Sittard geworden? Wat gebeurt er in Sittard in de week van de heilige Rosa? Ga op zoek naar informatie over de Sint Rosa-kerk. En vind bij de Bijzonderheden op www.sintrosasittard.nl het waar gebeurde verhaal van de circusleeuw die in 1938 in Sittard uit het circus losbrak, naar de kerk ging en daar paniek veroorzaakte onder de kerkgangers.

Informatie zoeken over krombroodrapen

Laetarezondag was de dag dat de bakkers niet alleen het gewone brood bakten maar ook duizenden krombroodjes. De broodjes, in de vorm van een halvemaan, zouden vanaf het station naar de Krombroodberg gebracht worden en daar uitgestrooid. (p. 160)

We vingenvijfendertig broodjes. Toen de laatste kinderen verdwenen, zaten wij nog op Muulkes arendsneest. We aten zoveel broodjes dat we zowat ploften. (p. 163)

Zoek op www.krombrood.nl, bij Wikipedia en Google-Afbeeldingen naar informatie over en foto's van het Sittardse gebruik om op Laetarezondag krombroodjes te gooien vanaf de Krombroodberg. Waar komt de traditie van het krombroodrapen vandaan? Gebeurt het nog steeds? Waarom speciaal op de zondag halverwege de vastentijd? Hoeveel broodjes worden er dan de berg afgegooid? Zoek ook foto's van het beeldje van krombroodrapende kinderen dat in Sittard op de markt staat.

Flashforward schrijven

Ik liep de trap af, stuurde Liesl naar de sigarenwerkplaats met onze jassen en keek de keuken in. Op de tafel lagen rode bieten en aardappelen. We hadden nog een lapje rundvlees weten los te peuteren. En er stond een kannetje waterige melk om het toetje te maken. Jes en Muulke

waren ergens over aan het kibbelen. Oma Mei stond met haar witte schort voor, fronsend de taatheid uit het vlees te meppen. Op de Belgische potkachel stond iets te pruttelen. Het zou de laatste keer zijn dat ik ze zo zou zien. (p. 333)

Deze beschrijving vol beelden die je voor je ziet alsof het een foto is, eindigt met een flashforward. Een flashforward is een verwijzing naar iets in de toekomst: een blik vooruit. Een goede flashforward roept bij de lezer spanning op: Fing zal haar familie dus nooit meer op zo'n manier zien. Er gaat iets onherroepelijks gebeuren, maar wat?

Benny Lindelauf gebruikt vaker flashforwards. Bijvoorbeeld op bladzijde 127: *Als ik geweten had wat de gevolgen zouden zijn van haar ontdekking had ik meteen ontslag genomen.* En op bladzijde 275: *Zo kabbelden vier maanden van ons leven voorbij. Het was pas aan het eind van de zomer dat alles opnieuw in een stroomversnelling raakte.* Soms schrijft hij een flashforward die later niet uitkomt. Op bladzijde 299: *Ik schreeuwde hard, want ik wist dat alles zou instorten en dat de aarde mij en Jes zou verzwelgen zoals hij ook Truuke Ruuzel verzwolgen had.*

Lees met elkaar bovenstaande fragmenten met flashforward en bespreek wat voor indruk die oproepen bij de lezer. Probeer erachter te komen hoe Benny Lindelauf dat doet. Schrijf daarna zelf een kort fragment van een verhaal dat eindigt met een flashforward. Beschrijf bijvoorbeeld vanuit een ik-figuur op een beeldende manier een situatie met mensen (een keuken, een winkel, een bus, een huiskamer of iets anders). Eindig met een zin die een flashforward is. Bijvoorbeeld: *Ik wist toen nog niet dat... Hoe had ik kunnen vermoeden dat... De volgende week zou ik onder heel andere omstandigheden...*

Links

Links bij *De hemel van Heivisj* van **Benny Lindelauf**:

- www.literatuurplein.nl
- www.bennyindelauf.com
- www.leesplein.nl
- www.verteleens.be
- www.queridokind.nl
- www.krombrood.nl
- www.sintrosasittard.nl

Lieke van Duin

Studeerde sociologie van kunst en cultuur. Kinderboekenrecensent. Auteur, bewerker en vertaler van kinderboeken. Geeft les in de cursus *Oordelen over kinder- en jeugdliteratuur*. Geeft workshops op scholen en in bibliotheken.

Jos van Hest

Studeerde Nederlands en theaterwetenschappen. Dichter, publicist, presentator en poëziedocent. Verbonden aan de *School der Poëzie*. Schrijft lesbrieven en geeft workshops op scholen, in bibliotheken en gevangenissen.